

הגות וחינוך

הרב ד"ר יהודה קופרמן

הלכה לשעה בתורה פרק ב*

בפרק הראשון עסקנו במצוות, אשר זכינו וירדו אלינו להיות מצוות בתורה, הודות ליוזמת צדיקים - החל במשה רבינו עבור דרך הנשיאים וכלה ברות המואביה. אנו עוברים עתה אל מצוות של זמן. כלומר, סגולה פוטנציאלית של זמנים מסוימים בלוח השנה, אשר כתוצאה מאירועים במישור ההיסטורי של עם ישראל, נכנסו אל תוך הלוח העברי. כניסה זאת מחייבת מאז, הן במישור ההיסטורי והן במישור ההלכתי הקשור במישור ההיסטורי.

ט"ו בניסן

את הפסוק (שמות י"ב, מב): "ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים" וגוי מבאר רש"י: "ליל שמורים שכיב סקצ"ה שומר ומלפס לו, לקיים הצטטתו לכוזיאס מלרץ מלרס".

מפשטות לשונו של רש"י (ומקורו במכילתא על אתר¹) נראה ברור שאע"פ שהקב"ה היה צריך לגאול את ישראל עוד לפני ט"ו בניסן, בכל זאת השהה את הגאולה עד אשר יבוא היום המיוחד, הוא ט"ו בניסן². ואמנם היה צורך גדול להוציא את ישראל ממצרים עוד לפני ט"ו בניסן, כפי שביאר לנו הנשר הגדול (רמב"ם הלכות עבודת כוכבים פרק א' הלכות א-ג):

* **הערת המערכת:** הפרק הראשון של המאמר נתפרסם בחוברת "שמעתי" מס' 155, עמ' 83.

1. ד"ה הוא הלילה הזה שמורים לכל בני ישראל. הוא הלילה הזה שאמר הקב"ה לאברהם אבינו יאני גואל את בניך, וכשהגיע הקץ לא עכבם הקב"ה כתרף עין.
2. וזה לא כפירוש הספורנו שם: שהיה מצפה (כלשון רש"י!) להוציאם, כי לא ענה מלבו (ע"פ איכה ג', לג - כלומר, העינוי במצרים לא היה לרצון לו). אבל לא מצא את ישראל מוכנים וראויים לגאולה עד אותו הלילה. ואותה היה משמר ומצפה (שוב בעקבות לשון רש"י ישומר ומצפה!) כי הפך חסד הוא (על פי מיכה ז', יח) כאמרם זכרונם לברכה (הגדה של פסח) שהקדוש ברוך הוא מחשב את הקץ (עכ"ל). הרי שלפי הספורנו הקב"ה היה מצפה לבני ישראל (מתי יהיו ראויים להינצל), ואילו לפי פרש"י הקב"ה היה מצפה לתאריך ט"ו בניסן!

"בימי אנוש טעו בני האדם טעות גדולה ונבערה עצת חכמי הדור, ואנוש עצמו מן הטועים היה³... אבל צור העולמים - לא היה שום אדם מכירו, ולא יודעו אלא יחידים בעולם, כגון: חנוך ומתושלת, נת, שם ועבר. ועל דרך זה היה העולם הולך ומתגלגל עד שנולד עמודו של עולם, והוא אברהם אבינו.

כיון שנגמל איתן זה, התחיל לשוטט בדעתו - והוא קטן - והתחיל לחשוב ביום ובלילה... כיון שגבר עליהם בראיותיו, ביקש המלך להרגו, ונעשה לו נס ויצא לחרן⁴, והתחיל לעמוד ולקרוא בקול גדול לכל העולם ולהודיעם שיש שם אלוהים אחד לכל העולם - ולו ראוי לעבוד... ויעקב אבינו לימד בניו כולם⁵, והגדיל לוי ומנהו ראש והושיבו בישיבה ללמד דרך השם ולשמור מצוות אברהם⁶... ארכו הימים לישראל במצרים, וחזרו ללמוד מעשיהם ולעבוד כוכבים כמותם... וכמעט קט היה, העיקר ששתל אברהם נעקר, וחוזרים בני יעקב לטעות העולם ותעיותם. ומאהבת ה' אותנו, ומשמרו את השבועה לאברהם אבינו⁷, עשה משה רבינו, רבם של כל הנביאים, ושלחו...".

והדרה קושיא לדוכתה! אם אמנם המצב היה כה חמור שכמעט קט וקרן אור יחידה של אמונה בה' כאל-אחד יורדת לטמיון, מדוע הקב"ה 'שומר ומצפה' לט"ו בניסן?! מי מעכב בעדו מלהוציאם כבר בראש חודש, ובזה למנוע את האסון של התבוללות מוחלטת במצרים, כאשר אז לא יהיה את מי להוציא?⁸

3. וכאן מתאר הרמב"ם את ההידרדרות מן המונותאיזם של ראשית האנושות אל הפולותאיזם שהתפשט באנושות כולה.
4. אין הרמב"ם קובע במחלוקת ראייתו ורמב"ן בסוגיית כבשן האש, אם כפשוטו או כמדרשו, וכן אינו קובע במחלוקת שביניהם אם מקום מוצאו של אברהם אבינו הוא חרן או אור כשדים (עיין רמב"ן סוף פרשת נח).
5. שלא כאברהם ממנו יצא ישמעאל, ויצחק ממנו יצא עשו.
6. על פי בראשית י"ח, יט: "כי ידעתיו, למען אשר יצוה את בניו את ביתו אחריו, ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט". [יצוין כי זהו אולי המקור היחיד בחמשה חומשי תורה למצות חינוך (לעומת מצות תלמוד תורה) על פי שיטת בעל "היראים" ובעקבותיו בעל "משך חכמה". פסוק מפורש במצות חינוך לא מציינו, עד דאתא שלמה ואסמכיה אקרא במשלי "חנוך לנער על פי דרכו". הרי שחינוך הוא לתת דרך בעבודת השם. בעוד אברהם אבינו סתם וכלל "דרך ה'", הזהיר אותנו שלמה המלך כי זה צריך להיות "על פי דרכו" - של כל אחד ואחד. והוא אשר לימדנו חז"ל שכשם שפרצופיהם אינם שווים כך דעותיהם אינן שוות, והוא אשר לימדנו הרמח"ל (במבוא ל"מסילת ישרים"): "יתברר ויתאמת אצל האדם, מהי חובתו בעולמו", ולא מהי החובה בעולם! ישכילו המחנכים והמחנכים ויבינו!].
7. נראה כשיטת רש"י, ולא כשיטת הספורנו, כי אין לנו כל רמז לעליה רוחנית מצד ישראל, אשר בזכותה יזכו לגאולה. להיפך! ההידרדרות הייתה כה חמורה, שרק בזכות אבות זכו לגאולה.
8. פרט לשבט לוי, שעמד במצות האבות, "ומעולם לא עבד שבט לוי עבודת זרה" - (רמב"ם שם).

נראה אפוא, להציע כי לחודש ניסן בכלל, ולט"ו בו בפרט⁹, סגולה מיוחדת לגאולה. לתאריך זה בעל הסגולה הייחודית, כיוון בעל ההיסטוריה את מאורעות עמו ישראל. כי "חפץ חסד הוא", ולכן דאג להתאים את גאולת ישראל למועד ההולם גאולה, כאשר זה מבטיח כי אמנם הגאולה תתבצע כדבעי ובשלימותה¹⁰.

ביסוד תפיסתנו עומדים התקבולת וההשוואה שבין חוקות שמים וארץ ובין "מועדי ה'". כשם שאין מצפים לשלג בעונת הקיץ, ואין רואים חום של שרב בחודשי החורף, באשר אלה הן העונות שקבע הקב"ה להנהגת עולמו, כך אין מצפים לגאולה בעונת הפורענות, ואין מביאים פורענות בעונת הגאולה. גם כאן יש 'ארבע עונות' הקבועות במערך הנהגת העולם מאז ששת ימי בראשית¹¹.

9. הוא שיאו של החודש, כאשר הלבנה במלואה.

10. מעין זה מצינו שחז"ל דרשו את הכתוב (תהלים ס"ח, ז) "מוציא אסירים בכושרות", הובא גם ברש"י על התורה. אם הקב"ה "דאג" להתאים את מועד גאולת ישראל לתנאי אקלים מתאימים, ברור שיש לדאוג לכך שהגאולה תהיה בתנאי סגולה מתאימים.

11. אמנם יצויין שלרבינו עובדיה ספורנו מהלך אחר בנדון השונה ממה שהצגנו - לא באופן עקרוני כי אם במועד התחלת 'ארבע העונות' ומועד סיומן. וזה לשונו (בראשית ח', כב ד"ה עוד כל ימי הארץ, זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה לא ישבותו):

"לא ישבותו" מלהתמיד על אותו האופן הבלתי טבעי שהגבלתי להם אחר המבול, וזה שילך השמש על גלגל נוטה מקו משווה היום, ובנטייתו תהיה סיבת השתנות כל אלה הזמנים. כי קודם המבול היה מהלך השמש תמיד בקו משווה היום, ובוה היה אז תמיד עת האביב, ובו היה תיקון כללי ליסודות ולצמחים ולבעלי חיים ולאורך ימיהם. ואמר שיהיה זה "כל ימי הארץ" - עד אשר יתקן הא-ל יתברך את הקלקול שנעשה בה במבול, כאמרו (ישעיה ס"ו, ב) "הארץ החדשה אשר אני עושה". כי אז ישוב מהלך השמש אל קו משווה היום כמאז, ויהיה תיקון כללי ליסודות ולצמחים ולבעלי חיים ולאורך ימיהם, כמו שהיה קודם המבול...".

ועל המערכת הטבעית הפרה-היסטורית, העומדת לחזור לעתיד לבוא, כתב הספורנו בפירושו לקהלת (ג', טו) ד"ה מה שהיה כבר הוא: "הנה מה שהוא עתה, הוא הדבר שהיה כבר מאז שהשתנה הטבע במצות בוראו. ד"ה ואשר להיות: "ומה שעתיד להיות בימי גאולת ישראל העתידה, כאמרו "השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה". ד"ה כבר היה: "קודם המבול" (עכ"ל).

ונראה שמצינו מקור לשיטת הספורנו בתהלים ק"ב, כו-כו ("לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים, המה יאבדו ואתה תעמוד וכולם כבגד יבלו כלבוש תחליפם ויחלפו"). ומפרש ראב"ע (ד"ה המה): "אמרו חכמי שיקול הדעת כי משפט שמים וחוקותיהם יסורו, והשם יחדש שמים חדשים וארץ חדשה... הכללים שמורים לעד לעולם והפרטים יאבדו" (עכ"ל).

ועיין גם ברד"ק בפירוש הארוך. ונראה כי מקור לכל דבריהם בחז"ל, בראשית רבה לד, יג: "דבר אחר, עוד כל ימי הארץ: ר' הונא בשם ר' אחא, מה סבורים בני נח שבריתן כרותה ועומדת לעד? כך אמרתי להם "עוד כל ימי הארץ וגו'". אלא כל זמן שהיום והלילה קיימין, בריתן קיימת, וכשיבוא אותו היום שכתוב בו (זכריה י"ד, ז) "והיה יום אחד הוא יודע לה, לא יום ולא לילה". באותה שעה (שם י"א, יא) "ותופר ביום ההוא" (ראב"ע: להפך את בריתי אשר כרתי את כל העמים).

על פי תפיסה זאת, חודש ניסן שייך ליעונת הגאולה, ולכן הקבי"ה היה 'שומר ומצפה', עקב רצונו לבצע את הגאולה באותו מועד, באותה 'עונה' מבין העונות שיש לה הסגולה הגדולה יותר לפרקי גאולה.
אם כנים דברינו, אפשר לומר¹² כי אין חוגגים פסח בט"ו בניסן משום שאז יצאנו ממצרים, אלא יצאנו ממצרים בט"ו בניסן עקב סגולתו המיוחדת של יום זה לגאולה.
לפי זה, התופעות דלהלן באות על פתרון הנכון:

א. מצות עשה לאכול מצה בליל ט"ו בניסן ערב צאתם ממצרים. כלומר, עוד לפני "כי לא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ" ולפני "וישא העם את בצקו טרם יחמיץ". וזה לשון הכתוב (שמות י"ב, ח): "ואכלו את הבשר בלילה ההוא, צלי אש ומצות על מרורים יאכלוהו..."¹³ הרי שט"ו בניסן מחייב אכילת מצה עוד לפני הטעם ההיסטורי של יציאת מצרים.

ב. מצינו שהאבות אכלו מצה בליל ט"ו בניסן¹⁴ עוד לפני שנגזרה גזירת בין הבתרים, כאשר "מצרים", מאן דכר שמה?! בעל כרחנו נחזור ליסוד שבט"ו בניסן ישנה סגולה מיוחדת הקשורה ביעודו של עם ישראל¹⁵.

שביעי של פסח

לא רק ראשון לפסח מופיע כתאריך לפני המאורע ההיסטורי. הוא הדין לשביעי של פסח, הנתפס אצלנו כיום הודיה ושמחה על מפלת מצרים בים סוף - ולא היא! ר' מאיר שמחה הכהן מדוינסק, ב"משך חכמה" (שמות י"ב, טז ד"ה וביום הראשון מקרא קודש וביום השביעי מקרא קודש). התקשה שעוד לא קרה

12. בהמשך המאמר נכניס שינוי לנוסח המוצעת כאן.

13. בחרנו בפסוק הזה דווקא, באשר לכולי עלמא מדובר כאן על פסח מצרים. בלאו הכי, ונוסף על כך, הרי מקראות מלאים דברו הכתובים על אכילתם מצה דווקא באותו ליל ט"ו עוד טרם צאתם ממצרים, כגון (שמות י"ב, לט) "ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ, כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם". אולם, בעוד כתוב זה, ועוד כמותו, מדברים על מה שהיה, הרי "צלי אש ומצות" מציין את אשר נצטוו באותו לילה. [ועיין בפירוש המלבי"ם על ההבדל בין "ומצות על מרורים" ובין (במדבר ט', יא) "על מצות ומרורים" הנאמר בפסח שני, וכן בשו"ת חתם סופר אורח חיים סימן ק"מ].

14. ה"משך חכמה" רואה רמז לכך בפסוקים (בראשית ח', ו) "לושי ועשי עוגות" (י"ט, ג) "ומצות אפה ויאכלו", (שמות י"ב, לט): "עוגות מצות כי כל חמץ". רש"י פירש שמאורעות אלה קרו בפסח ומקורו במדרש רבה, ואחריו אצל מפרשים רבים.

15. פירוש זה על פי שיטת רש"י בחומש בראשית כשיטת סדר עולם והמכילתא שבט"ו בניסן: (א) דבר הקבי"ה עם אברהם אודות לידת יצחק (ב) באו מלאכי השרת לבשר לשרה (ג) נולד יצחק אבינו (עיין בהרחבה אצל דעת זקנים לבעלי התוספות לבראשית י"ח, יד).

כיצד נצטוו ישראל במצרים על מקרא קודש ביום השביעי, אם קדושתו נובעת מנס ים סוף הרי נס יום סוף קשור בבחירה הן מצד ישראל להיכנס לים והן מצד מצרים לרדוף אחריהם! אמנם הקב"ה יודע 'מראש', אבל כאן הוא מודיע מראש, והרי ידיעה כזאת מצד בשר ודם סותרת את הבחירה!

והוא מבאר:

"...ולדעתי, הא דאמר להם עתה¹⁶ דבר של דורות¹⁷, הוא להורות שלימות מצוותי יתברך. כי כל העמים בדתותיהם הנימוסיות יעשו יום הנצחון, יום מפלת אויבים, לחוג חג הנצחון¹⁸ לא כן מישראל! המה לא ישמחו על מפלת אויביהם... וכמו שאמר (משלי כ"ב, יז) "בנפול אויבך אל תשמח"... לכן לא נזכר בפסח יחג המצות כי בו עשה במצרים שפטים, רק "כי הוציא ה' את ישראל ממצרים"... וכן בנס פורים לא עשו יום טוב ביום שנתלה המן... רק היום טוב הוא "בימים אשר נחו מאויביהם" (אסתר ט', כב).

והנה המצריים נטבעו בים סוף ביום שביעי של פסח¹⁹, ואם היה אומר השם יתברך²⁰ שיעשו בשביעי מקרא קודש, היה מדמה אדם שהשם ציוה לעשות חג לשמוח במפלתם של רשעים. ולכן אמר בארץ מצרים שיעשו חג שביעי להורות שאין החג מסיבת מפלת מצרים בים..."

מפורש יוצא מפי הכהן הגדול ר' מאיר שמחה, כי אין חגיגת שביעי של פסח עקב הנס. אלא עלינו לומר כי לשביעי של פסח יש סגולה מיוחדת לטובה במסגרת עונות השנה. זאת הודיע כבר הקב"ה לישראל עוד בהיותם במצרים, כשם שהודיע לאבות הקדושים²¹, על הסגולה המיוחדת של ט"ו בניסן, ומצות אכילת מצה הקשורה בסגולה ההיא. כאשר סגולת העונה ידועה וקיימת, ברור שבעל ההיסטוריה יכוון את המאורעות המתאימים לאותן העונות. כשם שהיה 'שומר ומצפה' לט"ו בניסן, כך כיוון את בריחת ישראל ורדיפת המצריים לקראת הסגולה המיוחדת של שביעי של פסח. הרי שלא חוגגים את שביעי של פסח בגלל ים סוף, אלא ים סוף כוון לשביעי של פסח!²²

16. לבני ישראל עוד בהיותם במצרים.

17. ולא המתין עד אחרי הנס, ואז לצוות לחוג את היום.

18. יום העצמאות?! ועיין ראבי"ע (לבמדבר י', י ד"ה וביום שמחתכם ובמועדיכם): "ששבתם מארץ אויב או נצחתם האויב הבא עליכם, וקבעתם יום שמחה כימי פורים ושבעת ימי חזקיה" (דברי הימים ב', ל"ג, כג "ויועצו... ויעשו שבעת ימים שמחה"). ועיין עוד "משך חכמה" לבמדבר שם ד"ה וביום שמחתכם ובמועדיכם, שם מייחס משמעות הלכתית מסוימת ביותר למושג "שמחה". ועיין עוד בזה בהרחבה בספרנו "פשוטו של מקרא" מדור א פרק 7.

19. ועיין בזה במפרשי רש"י לדבריו סוף פרשת שלח ד"ה פתיל תכלת.

20. אחרי נס ים סוף.

21. כאשר נעשו שתי כליותיו של אברהם כשני מעיינות, בלמדו תורה מאתו יתברך עוד לפני מתן תורה.

22. ועיין בסוף המאמר שנכניס שינוי קטון לניסוח הזה.

חנוכה

קו מנחה זה מוצאים אנו גם בחגים מדרבנן כמו חנוכה החל בכ"ה בכסלו²³.
כותב ה"משך חכמה" בקטע הנ"ל:

"...על נס חנוכה, אין היום מורה רק²⁴ על הדלקת שמן זית, וחינוך בית ה' וטהרתו, והשגחת אלקים על עמו בית ישראל בזמן שלא היה נביא וחזוה. ולכן נעשתה ההדלקה על ענין בלתי מפורסם, ההדלקה שמונה ימים בהיכל²⁵. משום שהמנהיגים ושרי הצבאות היו הכהנים הגדולים החשמונאים, והיתה חוששת ההשגחה שמא יאמרו כוחם ועוצם ידם ובתחבולות מלחמה נצחו²⁶, הראתה להם ההשגחה אות ומופת בהיכל, אשר אינו ידוע רק לכהנים, למען ידעו כי יד אלקים עשה זאת, והם מושגחים דרך נס למעלה מן הטבע".

בעוד ה"משך חכמה", מגדולי האחרונים, עסק **בתוכן נס חנוכה**, הרי שהרמב"ן, מגדולי הראשונים, הוא זה שהפנה את תשומת לבנו **לתאריך נס חנוכה**.

בביאורו לבמדבר ח', ב (ד"ה בהעלותך) הוא כותב:

"למה נסמכה פרשת מנורה לחנוכה הנשיאים? לפי שכשראה אהרן חנוכה הנשיאים, חלשה דעתו שלא היה עמהם בחנוכה, לא הוא ולא שבטו. אמר לו הקב"ה: חייך! שלך גדולה משלהם, שאתה מדליק ומיטיב את הנרות בוקר וערב", לשון רש"י ממדרש אגדה²⁷.

ולא נתברר לי למה נחמו בהדלקת הנרות ולא נחמו בקטורת בוקר וערב²³. ועיין "חתם סופר" אורח חיים סימן כח הקובע כי ילעשות שום זכר קצת [לנס הצלה של קהילה] ולכל הפחות לאסרו בהספד ותענית היא דאורייתא. ואין כאן המקום לדון בהשלכות ההלכתיות בחיוב זכר קצת ליום כ"ח באייר, לאנשים כמונו ששהו אז במקלטים, ויצאנו מהפגזות לאויר צח בהשגחה נפלאה. וגם אין כאן המקום לציין את ההבדל בין זכר קצת זה דאורייתא, ובין אנשי חיפה הבאים לחוג את יום ירושלים! הראשון הוא מושג והשני הוא מוסד, והם אינם זהים. בהזדמנות אחרת אשמח להרחיב את הכתיבה על בעיית הבעיות של החברה שלנו המבלבלת בין המושג ובין המוסד, אבל אכמ"ל בזה.

24. = אלא.

25. וכידוע זר אינו רשאי להיכנס להיכל, מקום הדלקת המנורה שדלקה שמונה ימים במקום יום אחד. מזה מסיק ה"משך חכמה" כי עיקר הנס נעשה דווקא לאלה היחידים הרשאים להיכנס שמה, הלא המה הכהנים [יצויין, אמנם, כי כתוב "והדליקו נרות בחצרות קדשך"!!]. בדרך דומה מבאר ה"חתם סופר" בדרשותיו מדוע דווקא בחנוכה באה ההקפדה הגדולה על פרסומי ניסא, דבר שלא מצינו אפילו בהלכות פורים. הסיבה לכך היא שהיות ועצם הנס עליו אנו מברכים התרחש לנגד עיני בודדים בלבד, בא הציווי לתת את מירב הפירסום לאותו נס גלוי שאירע בסתר.

26. דברי רבינו מזכירים את האופוריה שבעקבות מלחמת ששת הימים, ואכמ"ל בזה.

27. תנחומא בהעלותך ה. פסיקתא רבתי בהעלותך (פרשה ו).

ששבחו בו הכתוב (דברים ל"ג, י) "ישימו קטורה באפך", ובכל הקרבנות ובמנחת חביתין ובעבודת יום הכיפורים שאינה כשרה אלא בו, ונכנס לפני ולפנים, ושהוא קדוש ה' עומד בהיכלו לשרתו ולברך בשמו...! אבל עניין ההגדה הזו לדרוש רמז מן הפרשה על חנוכה של נרות שהיתה בבית שני על ידי אהרן ובניו, רצוני לומר חשמונאי כהן גדול ובניו. אבל לא רמזו אלא לנרות חנוכה חשמונאי, שהיא נוהגת אף לאחר חורבן בגלותנו".

הרי שכבר בתקופת המדבר הונח היסוד לא רק לחנוכה המשכן ולהדלקת הנרות, אלא אף לחנוכה הבית בזמנם של המכבים בנס חנוכה. אין זה אלא שכייה בכסלו שייך ליעונת החנוכה מאז ומתמיד, כאשר הקבי"ה יתזמן את המאורעות בהתאם.

ידועה המחלוקת²⁸ בדבר זמן הקמת המשכן. אבל בעוד מחלוקת זאת מרוכזת סביב סוף אדר ותחילת ניסן, הרי מפורש מחז"ל שעצם מלאכת המשכן, בה התחילו ביי"א בתשרי, נסתיימה כליל בכייה בכסלו²⁹ ולמה לא הוקם המשכן מיד? משיב על כך המדרש (רבה פרשה יג):

"מפני שחשב הקב"ה לערב שמחת המשכן בשמחת היום שבו נולד יצחק אבינו - לפי שבאחד בניסן נולד יצחק - אמר הקב"ה הריני מערב שמחתכם שמחה בשמחה".

הרי שבין עונות השנה, יש לחודש כסלו, סגולה מיוחדת לחנוכה, כך שהמשכן של משה היה צריך להיות מוקם באותו חודש אלא שהדבר נדחה בכשלושה חדשים בגלל סיבות אחרות. נמצא אם כן, שלפנינו עונת השנה של חנוכה, אשר תחילתה בתקופת משה וסופה בזמן המכבים. וגם כאן נאמר כי חגיגת חנוכה אינה בגלל נס חנוכה, אלא נס חנוכה היה בגלל יעונת חנוכה, דהיינו הסגולה המיוחדת של כייה בכסלו ביחס אל חנוכה בית להי.

ואמנם כך אנו רואים בצורה מפורשת אצל חז"ל במדרש רבה (מגילת אסתר פרשת צ"ו בסוגית הפיל פור הוא הגורל):

"...כיון שראה אותו רשע שאין הגורל נופל בו בימים, חזר לחדשים. התחיל בחודש ניסן ועלה בו זכות פסח³⁰ ... כסלו - זכות חנוכה...".

ולכאורה הדבר תמוה! כלום נעלם מבעל המדרש שמעשה פורים היה מאות שנים לפני מעשה חנוכה והחשמונאים?! אלא בעל כרחנו עלינו לומר כי יעונת השנה היו ידועות מקדמא דנא, ועונה זאת של כסלו היא אשר גרמה לסיום

28. תחילתה אצל חז"ל בספרי בסוגיית מי היו הטמאים לנפש אדם [מישאל ואלצפן/נושאי ארונו של יוסף/מת מצוה] והמשכה אצל המפרשים [רש"י/אבן עזרא/רמב"ן/ספורנו] אם ימי המילואים החלו בכי"ג אדר או בראש חודש ניסן.

29. במדבר רבה פרשה יג: "לפי שמלאכת המשכן נגמרה בכייה בכסלו ועמד המשכן מקופל עד ר"ח ניסן, והיו ישראל אומרים: הרי עשינו משכן, מתי תבא השכינה ותשרה בתוך מעשה ידינו?". וכן בתנחומא פקודי ובפסיקתא רבתי.

30. וכך הולך ומונה המדרש את הסגולה (יעונה) של כל חודש וחודש, אשר בגללה חשש המן הרשע לפגוע ביהודים.

מלאכת המשכן בכ"ה בכסלו, והיא זאת אשר גרמה לנצחון החשמונאים על היונים, אשר כתוצאה ממנו זכו לחנוך מחדש את המקדש. לכן נמנע המן [אשר מבני בניו למדו תורה בבני ברק!] מלפגוע ביהודים ביעונת החנוכה שלהם, וקבע לו את חודש אדר, אשר בו מת רבן של ישראל. (ועיין להלן בסוגיית ז' אדר היום אשר בו נולד משה רבינו).

לידת משה ופטירת אהרן

סגולה זאת של עונה מעונות השנה, מצינו לא רק אצל מאורעות השייכים לכלל ישראל, אלא גם אצל אלה אשר דין הכלל יש להם ולא דין הפרט³¹. רבינו בחיי (שמות ב', ב ד"ה ותצפנהו שלושה ירחים) כותב: "בשבעה באדר נולד משה³², והמצריים המתינו לסוף ט' חדשים כדרך העולם, והם כלים בוי' בסיון... הוא היום שנתנה בו התורה. בו ביום הושלך ליאור³³. והגיד לך הכתוב כי ביום שנצטער ביאור, בו נתעלה בשמים וקבל תורה מסיני...".

הרי שוי' סיון לא נקבע כחג מתן התורה כתוצאה ממתן תורה בסיני באותו יום. להיפך! כבר ביעונות השנה' רשום יום זה כבעל הסגולה הנדרשת לקבלת תורה. אותה סגולה מתאימה ליעודו ההיסטורי של אדון הנביאים - בו ביום אמור היה להיולד, וגם כאשר נולד מוקדם [מטעמים הכמוסים אצל הקב"ה] יצא לאור העולם למלא את יעודו באותו יום המסוגל לכך³⁴.

31. וזה נוסף על אברהם ויצחק (כפי שראינו לעיל) בדרגת אבות, באשר גם לאבות יש דין של הכלל ולא של הפרט [עיין בראשית י"ב, ב ד"ה ואעשך לגוי גדול, בפרש"י וברא"ם. קנה המידה של אמירת "אלקי פלוני" היא שלפלוני דין הכלל ולא הפרט, כי "אין הקב"ה מיחד את שמו על היחיד". לכן מצאנו "אלקי פלוני, רק אצל שלושת האבות ודוד המלך].

32. סוטה יב, ע"ב.

33. סוטה יד, ה שיטת רבי אחא בר חנינא, שאותו היום ששה בסיון היה; אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: מי שעתיד לקבל תורה מהר סיני ביום הזה ילקח ביום זה! "

34. ועל סגולתו של משה (לעומת סגולתו של היום) כותב הספורנו בהקדמתו לחומש דברים: "...כי אמנם לא הגיע אדם זולת משה למדרגת נבואתו אשר בה ניתנה תורת אמת, עליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע. ובזה הודיע חסד עליון שהמציא במשה הכנה נבואית יותר מן האפשר בטבע אנושי, למען תת תורת אמת על ידו, אשר אין חליפות לה, ולא תוספת וגרעון על יד נבואת שום נביא, כאמרם ז"ל (שבת קד, ע"א) שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה. וזה הורה הנביא באמרו (שמואל א', א', יב, ו) 'הי אשר עשה את משה ואת אהרן. כי אמנם במשה נתן הכנה לנבואה עוברת חוק האפשר בטבע...'. ועיין עוד בזה דרשות הר"ן, הדרוש השלישי (עמודים לו-לז): והדרוש החמישי (עמ' סד): הקדמת ה"משך חכמה" לספר שמות; הקדמת הגר"ד גולדברג שליט"א לפירושו "שירת דוד" לחומש דברים.

ומה שמצינו לגבי יום הולדתו של משה רבינו, וכן מצינו לגבי יום פטירתו של אהרן הכהן³⁵.

הנצי"ב ב"העמק דבר" (במדבר ל"ג, לח ד"ה בחודש החמישי באחד לחודש) כותב:

"לא הודיע הכתוב לא במיתת משה³⁶ ולא במיתת מרים החודש והיום כי אם במיתת אהרן. ללמדנו שאותו החודש גרם להיות לשטן לגדולת עבודת המשכן שהיה על ידי אהרן הכהן הראש. ומזה סימן לדורות דבחודש אב יהא נחרב בית המקדש".

אם נסכם את כל אשר ראינו עד כה³⁷, נראה לומר שחלק מהבריאה היא מערכת של 'עונות' אשר לכל אחת ואחת סגולה מיוחדת בפני עצמה. סגולות אלה היו מאז ששת ימי המעשה, וידועות היו לאבות ולאלה שבדרגתם. 'עונה' או 'סגולה' מיוחדת היתה בבחינת אנרגיה פוטנציאלית, אשר מוכנה הייתה 'לרדת ולנחות' עלי אדמות ולהיות אנרגיה בפועל ולא רק בכוח.

תהליך זה התממש כאשר אותה אנרגיה התחברה אל עם הנצח (כמו בפסח, שביעי של פסח וחנוכה) או אל אלה אשר דין נצח הצבור יש להם (כמו משה ואהרן). אז התממשה והתגשמה האנרגיה והייתה חלק מתורת הנצח, ובמילא נחוגה באופן קבוע במשך הדורות על ידי עם הנצח. לולי ההתחברות הזאת עם הנצח, הייתה אולי נשארת בפוטנציאל בלבד. למשל: אילו היה הקב"ה 'נאלץ' להוציא את בני ישראל בראש חודש ניסן במקום בט"ו בניסן, יתכן³⁸ והיינו יוצאים קרחים מכאן ומכאן! כלומר, ט"ו בניסן לא היה מגיע אל יעדו, ואילו יציאת מצרים שלא בעונה של גאולה, אינה אנרגיה די חזקה לקבעו לדורות.

בשני פרקים אלה נמצאנו למדים שבמשך הדורות לא פסק גילוי רצון ה' מפומיה דקב"ה. עסקנו במאמר זה בשני היבטים של התופעה, ההיבט האנושי מחד, וההיבט הזמני מאידך. גם כאן וגם שם היה תהליך של 'מן הכוח אל הפועל'. מי יודע מה עומד להתחדש לנו, כאשר "השמים החדשים והארץ החדשה" יביאו ליסדר עולם חדש ב"חוקות שמים וארץ", ובמילא "בריתי יומם ולילה" - הלא הוא רצונו המחייב של הקב"ה.

35. עליו כתב הספורנו (שם): "...וכן באהרן לכהונה [שניתנה לו הכנה יותר מן האפשר בטבע אנושי] למען יקדש בה גם זרעו לעולם". כי זאת לדעת, שאף שנפלה מחלוקת בין הרמב"ם ובין הרמב"ן בשאלה אם מצות חנוכה הבית היא לדורות (ובמילא בתרי"ג) או לא, מכל מקום לא נפלה כל מחלוקת בשאלת מצות חנוכה המזבח שהיא לדורות, ומצות הקדמה שבט לוי שאינה לדורות, אלא הקדשתם החד-פעמית בזמן אהרן כוחה יפה לכל הדורות.

36. השוה מגילה יג, ע"א שהמן הרשע שמח כאשר עלה אדר בגורלו, באשר ידע כי באותו חודש מת משה רבינו, והוא לא ידע שבאותו חודש נולד. ולפי דברינו ניחא, כי אע"פ שפיזית אמנם נולד משה בחודש אדר, אבל יום הולדתו האמיתית הוא בחודש סיון [ועיין מהלך אחר בפירושו הי"משך חכמה" למגילת אסתר ט', לא ד"ה לקיים את ימי הפורים האלה בזמניהם.

37. (א) אכילת מצה בליל ט"ו (ב) יום טוב בשביעי של פסח (ג) חנוכה בכ"ה בכסלו (ד) יום הולדת משה רבינו (ד) יום פטירת אהרן הכהן.

38. זוהי השערה בעלמא ללומד לשיקול דעתו.